

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΕΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΕΣ ΣΤΗ ΘΑΣΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ

Β. Νεράντζη - Βαρμάζη

Το 1953 ο Απόστολος Βακαλόπουλος προλογίζοντας τη γαλλική έκδοση της «Ιστορίας της Θάσου 1453-1912» έγραφε ενδεικτικά: «*Ενώ αρκετά πράγματα γνωρίζουμε για την ιστορία και το σπουδαίο πολιτισμό της αρχαίας Θάσου χάρη στις εργασίες και στις αλληπάλληλες ανασκαφές προπάντων των Γάλλων αρχαιολόγων, ελάχιστες είναι οι γνώσεις μας για τη βυζαντινή και ιδίως για την ενδιαφέρουσα νεότερη ιστορία της*»¹. Σήμερα, πενήντα σχεδόν χρόνια αργότερα, ελπίζω ότι η κατάσταση είναι πολύ καλύτερη σχετικά με τη νεότερη ιστορία του νησιού, γνωρίζω όμως πολύ καλά ότι για την ιστορία της Θάσου κατά τη βυζαντινή περίοδο έχει γίνει ελάχιστη πρόοδος.

Υπαίτιοι για την καθυστέρηση αυτή δεν είναι βέβαια οι σύγχρονοι ερευνητές, όσο οι ίδιοι οι βυζαντινοί συγγραφείς και ιστοριογράφοι, οι οποίοι κατά κανόνα ενδιαφέρονται κυρίως για τις εξελίξεις και τα συμβαίνοντα στην πρωτεύουσά τους την Κωνσταντινούπολη και πολύ μικρή σημασία έδιναν στην τύχη των μικρών και απομακρυσμένων περιοχών του κράτους τους. Οι οποιοσδήποτε εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν αυτόν τον κανόνα².

Τα τελευταία χρόνια όμως η συστηματική και σχολιασμένη έκδοση των βυζαντινών εγγράφων των μοναστηριών του Αγίου Όρους στη σειρά των Archives de l' Athos προσφέρει ένα άλλο είδος πηγών για τη γνώση της ιστορίας ορισμένων επαρχιών κατά τους τελευταίους βυζαντινούς αιώνες. Η Θάσος είναι μία από τις επαρχίες αυτές. Χάρη στη γειτνίασή της με το Άγιο

1. A. Vakalopoulos, Thasos, son histoire, son administration de 1453 à 1912, Paris 1953 και στα ελληνικά Ιστορία της Θάσου 1453-1912, Θεσσαλονίκη 1984.

2. Πρόκειται κυρίως για τις περιοχές που αποτέλεσαν αυτοκέφαλες αρχιεπισκοπές, δηλαδή την περιοχή της Αχρίδας και την Κύπρο, για τις οποίες οι πληροφορίες είναι πολύ περισσότερες.

Όρος προσέλκυσε το ενδιαφέρον πολλών μοναστηριών του Άθω που απέκτησαν κτήματα στο νησί και προσπάθησαν να τα διατηρήσουν για μακρό χρονικό διάστημα³. Τα πρακτικά λοιπόν των Αγιορείτικων μοναστηριών καταγράφουν τις ιδιοκτησίες των μονών στη Θάσο και παράλληλα προσφέρουν έμμεσα πληροφορίες για την πολιτική και την κοινωνική ιστορία του νησιού.

Σύμφωνα με την παράδοση η μονή Φιλοθέου είχε σχέση με τη Θάσο από την εποχή της πρώτης οργάνωσης του μοναχικού βίου στον Άθω. Ήδη το β' μισό του 10ου αιώνα, στα χρόνια της βασιλείας του αυτοκράτορα Βασιλείου Α' του Μακεδόνα, ο μαθητής του Οσίου Λουκά του Θασιού Ξενοφών, μετά το θάνατο του δασκάλου του, πέρασε στον Άθω και έζησε «*ἐν τοῖς ὄρειοις τῆς μονῆς Φιλοθέου*»⁴. Το αρχαιότερο όμως έγγραφο, στο οποίο μαρτυρούνται κτήματα της μονής Φιλοθέου στη Θάσο, είναι από τα τέλη του 13ου αιώνα. Συγκεκριμένα το 1287 ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος με χρυσόβουλό του επιβεβαιώνει στη μονή Φιλοθέου «*πάντα ... τὰ κατὰ τὴν εἰρημένην νῆσον Θάσον κτήματα καὶ μετόχια τὰ ἐκ προσενέξεως καὶ ἀγορασίας αὐτῆ προσενεχθέντα, ἃ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος παρ' αὐτῆς εἰσι κατεχόμενα*»⁵.

Από την ίδια περίπου εποχή μαρτυρούνται και κτήματα της μονής Καρακάλλου στη Θάσο. Από χρυσόβουλο του 1290 πληροφορούμαστε ότι η μονή Καρακάλλου είχε τρία μετόχια στη Θάσο, «*ὧν τὸ μὲν ἐστὶ τιμώμενον τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τὸ δὲ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Τρύφωνος σὺν τῷ Πύργῳ τὸ δὲ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Σισινίου μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτῶν. Ἄλλὰ δὴ καὶ γῆς, ἐλαιῶν τε καὶ δένδρων ἐτέρων, ἅτινα ἐδόθησαν παρὰ τῶν κατοικούντων ἐκεῖσε ἐνεκα ψυχικῆς δωρεᾶς*»⁶.

Γίνεται φανερό λοιπόν από τα ίδια τα έγγραφα ότι όλες αυτές οι ιδιοκτησίες είχαν αποκτηθεί παλαιότερα από τη μονή Φιλοθέου και τη Μονή Καρακάλλου και εξακολούθησαν να ανήκουν στα ίδια μοναστήρια το 13ο και 14ο αιώνα.

3. Γ. Κουκλιάτης, Τα μετόχια του Αγίου Όρους στην Καβάλα και τη Θάσο, *Θασιακά* 6 (1989) 93-103, όπου καταγράφονται τα μετόχια βυζαντινής και νεότερης εποχής.

4. Γ. Σμυρνάκης, Το Άγιον Όρος, Αθήναι 1903 (ανατύπωση Καρυές 1988), σελ. 583. *Actes du Philothée*, έκδ. W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, Βυζαντινά Χρονικά, Παράρτημα Κ' τόμου, St. Petersburg 1913, αρ. 4, στ. 16-17: «*ἦν δῆτα μονὴν πρεσβυγενῆ οὖσαν ἴσμεν τῶν ἐν Ἀθῶ σεβασμίῳν μονῶν*».

5. *Actes du Philothée*, αρ. 4, 25-29. Νικόλαος Τσιλογεώργης, Η Μονή Φιλοθέου και το μοναστήρι του Μιχαήλ Αρχαγγέλου στο Θεολόγο, *Θασιακά* 9 (1994-95), Πρακτικά Β' Συμποσίου Θασιακών Μελετών, Καβάλα 1996, σελ. 491 κε. Οι ίδιες κτήσεις επαναβεβαιώνονται με χρυσόβουλα του 1292 και του 1326, υπ' αριθμ. 5 και 6 της παραπάνω έκδοσης.

6. Γ. Σμυρνάκης, Το Άγιον Όρος, σελ. 78.

Μετόχια της Λαύρας στη Θάσο επικυρώνονται ως ιδιοκτησίες του μεγάλου αυτού μοναστηριού από ένα έγγραφο των αδελφών Αλεξίου και Ιωάννη, από τους οποίους ο πρώτος φέρει το αξίωμα του στρατοπεδάρχη και ο δεύτερος χαρακτηρίζεται ως μέγας πριμικήριος. Στους δύο αδελφούς ο αυτοκράτορας Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος είχε παραχωρήσει «ὡς κληρον ἴδιον» τη Θάσο και μεγάλο μέρος από την απέναντι ακτή και αυτοί με τη σειρά τους αναγνωρίζουν την κυριότητα της Λαύρας στα μετόχια που η μονή κατείχε από παλαιότερα στο Νεόκαστρο, στα Κίναρα και στην Ποταμία της Θάσου «μετὰ τῆς περιοχῆς καὶ νομῆς αὐτῶν»⁷.

Πολύ σημαντικότερες όμως από όλες αυτές τις κτήσεις (και άλλες μικρότερες άλλων μοναστηριών) είναι οι ιδιοκτησίες που απέκτησε στη Θάσο προς τα τέλη του 14ου αιώνα η μονή Παντοκράτορος. Τη μονή Παντοκράτορος στον Άθω ίδρυσαν και έκτισαν οι αδελφοί Αλέξιος και Ιωάννης και την προίκισαν με πολλά και παραγωγικά κτήματα. Το 1384, όταν ο Αλέξιος δε ζούσε πια, ο πριμικήριος Ιωάννης συνέταξε τη διαθήκη του με την οποία παραχωρούσε στο μοναστήρι του Παντοκράτορα μια μεγάλη περιοχή στα βόρεια της Θάσου με το λιμάνι (το Μαρμαρολιμένα, το σημερινό Λιμένα), τις οχυρώσεις, ολόκληρη τη χώρα, αλλά και καλλιεργήσιμες εκτάσεις με χωράφια, δέντρα, αμπέλια, υδρομύλους και εργαστήρια. Ο περιορισμός, δηλαδή η καταγραφή των ορίων αυτής της περιοχής, πρέπει να είναι από τις αρχαιότερες περιγραφές του χώρου γύρω από το Λιμένα και γι' αυτό παραθέτω ένα μεγάλο τμήμα της: «*Ανατίθημι τοίνυν ... εἰς τὴν εἰρημένην σεβασμίαν μονίην ... ὃν ἐκ βάθρων ἀνήγειρα θεῖον ναὸν τοῦ ... βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἔπειτα τὸν πύργον αὐτὸν καὶ τὸ περὶ αὐτὸν φρούριον ἅπαν μετὰ γε τῶν ἐν αὐτῷ οἰκημάτων καὶ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων, τὸν λιμένα ὅς ὑποκάτω τοῦ τοιοῦτου ἐστὶ πύργου ... τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα εὐαγεστάτην χώραν ἅπασαν καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς διήκουσαν γῆν ὑπεργόν τε καὶ χειρσαίαν μέχρι τοῦ καθίσματος τοῦ λεγομένου Προαστείου, ἧς ἡ καταγραφὴ ἔχει οὕτως· ἀπὸ τῆς πρὸς ἄρκτον τοῦ πύργου σκάλλας τοῦ λιμένος καὶ τοῦ ἐκεῖσε πλησίον φρέατος ἐνὶ ὁδῷ ἀριστερὰ μὲν ἀνερχομένην ἔχουσα τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν δεξιὰ δὲ τὸ μέγα χωράφιον· συμπεριλαμβάνουσα γοῦν τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν ἐντὸς τοῦ περιοριζομένου, ἀνέρχεται εἰς τὰ Βραχάδια, οὕτω παρὰ τῶν ἐντοπίων λεγόμενα· ἀπὸ γοῦν τῶν τοιοῦτων Βραχάδιων τέμνουσα τὸ Πα-*

7. Actes de Lavra II, έκδ. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachrysanthou, Paris 1975, αρ. 137, σελ. 67-72 και ειδικότερα 71. Για τους αδελφούς Αλέξιο και Ιωάννη βλ. επίσης Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit, (PLP.) Wien 1976 κ.ε. αρ. 609 και 921 54 και προπαντός την εισαγωγή της V. Kravari στην έκδοση των εγγράφων του Παντοκράτορος, Paris 1991, σελ. 7-12.

λαιόκαστρον καταντᾶ εἰς τὸ λεγόμενον Μέγα Βράχος, ἔνθα ἀπὸ μὲν τῶν ἀριστερῶν μερῶν καταβαίνει ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Ἐπάνω Κάστρου, δεξιὰ δὲ ἔνι ἀμπέλιον ... διαδέχεται δὲ ὁ ἅγιος Σισίνιος, ἔνθα δεξιὰ κείται μνημεῖον μαρμάρων ἡμισυ ὄν, ἀριστερὰ δὲ πέτραι ριζιμαῖαι μεγάλαι, διέρχεται κατ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν τὴν πέτρων τοῦ Χιώτου τὴν μεγάλην ... ἔνθα βρούσις ἐστὶν ὕδατος θαυμαστή, καταντᾶ δὲ εἰς δύο ἀμπεῶνας ... (ἔπειτα) ἀνέρχεται πρὸς τὰ ξενοταφεῖα, δίεισι τὸ μετὰ ταῦτα ρυακόπουλον, διαβαίνει τὴν τούμπαν, καὶ καταντᾶ εἰς τὴν τῆς Ποταμίας ὁδόν, ἀνέρχεται εἰς τὰ Σιδηροκασσία ... καταντᾶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βοηνοῦ, κλίνει δεξιὰ πλαγιάζουσα ... καὶ πλησιάζει τῇ μεγάλῃ πέτρᾳ, ἣτις ἔνι κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ἀμπελιῶνος τοῦ εἰς τὸ Προάστειον...»⁸.

Φυσικὲς τοποθεσίαις (βράχοι, πέτρες, ρυάκια), ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπινες παρεμβάσεις (κτίσματα, χωράφια, κάστρα, δύο φορές γίνεται μνεῖα μαρμάρων μνημείων, ἀπὸ τα ὁποῖα τὸ ἓνα εἶναι μισοκατεστραμμένο) χρησιμεύουν ὡς ὄρια γιὰ τὸν περιορισμὸ ὅλης αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Ἐκτός ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὁ πριμικήριος Ἰωάννης κληροδοτεῖ με τὴ διαθήκη του στὴ μονὴ Παντοκράτορος ἄλλα κτήματα καὶ δενδροφυτεμένες ἐκτάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιού. Οἱ ιδιοκτησίαις τῆς μονῆς επικυρώθηκαν τὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια ἀπὸ τὸν πατριάρχη Νείλο τὸ 1386, τὸν αυτοκράτορα Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγο τὸ 1394 καὶ τὸν πατριάρχη Ἀντώνιο πάλι τὸ 1394. Στὰ ἐγγράφα ὅλων αὐτῶν ἐπαναλαμβάνεται ἡ περιγραφή τῶν ιδιοκτησιῶν τοῦ Παντοκράτορα στὴ Θάσο, ἀλλὰ κάθε φορὰ με συνοπτικότερο τρόπο⁹.

Ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν σὲ μιὰ πολὺ ἀνήσυχη καὶ ἀνώμαλη ἱστορικὴ περίοδο. Γύρω στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα ἡ Θάσος δέχτηκε ἐπανεπιλημμένα ἐπιδρομὲς Τούρκων πειρατῶν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας¹⁰. Συνέπεια τῶν πειρατικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν ἦταν νὰ υποστεί τὸ νησί πολλὰς καταστροφές καὶ ὁ πληθυσμὸς του νὰ μειωθεῖ στὸ ελάχιστο. Ὅταν γύρω στὰ 1357 ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος παραχώρησε τὴν κτῆση καὶ τὴ διοίκηση τοῦ νησιού μα-

8. Actes du Pantocrator, ed. Vassiliki Kravari, Paris 1991, αρ. 10, σελ. 96-102, καὶ ἐιδικότερα 100. Ἡ ἐκδοσὴ αὐτὴ ἔχει ἀντικαταστήσει τὴν παλαιότερη τοῦ Louis Petit, Actes du Pantocrator, Βυζαντινὰ Χρονικά, Παράρτημα Ι΄ τόμου, St. Petersburg 1903 (ἀνατύπωση Amsterdam 1964). Σῶζεται ἀπεικόνιση τοῦ πριμικήριου Ἰωάννη στὸ κάτω μέρος μιᾶς εἰκόνας τοῦ Παντοκράτορα ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο μοναστήρι καὶ βρίσκεται σήμερον στὴν Ἀγ. Πετροῦπολη. Βλ. A. Bank, Byzantine Art in the Collections of Soviet Museums, Leningrad 1985, sel. 323-324 καὶ Εἰκόνες Μονῆς Παντοκράτορος (Τ. Παπαμαστοράκης, Αἰκ. Καλαμαρτζή-Κατσαρού, Ι. Ταβλάκης, Κρ. Χρυσοχοῦδης), Ἅγιον Ὅρος 1998, αρ. 10, σελ. 45.

9. Actes du Pantocrator, αρ. 11, 16 καὶ 17.

10. *Ιω. Καντακουζηνός*, Ἱστορία ΙΙΙ, 115, Actes du Pantocrator, αρ. 6, σελ. 84 καὶ αρ. 7, σελ. 99: «αι συνεχεῖς τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἐπιδρομαί...».

ζί με τμήματα της απέναντι ακτής στους συγγενείς του Αλέξιο και Ιωάννη, αυτοί κατέβαλαν μεγάλους κόπους και αγωνίστηκαν σκληρά, για να επαναφέρουν την τάξη, την ασφάλεια και την ηρεμία στον τόπο¹¹. Μέσα στα αμέσως επόμενα χρόνια αρχικά οι Σέρβοι και στη συνέχεια οι Οθωμανοί Τούρκοι επικράτησαν στις ακτές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης και στους δύο αδελφούς δεν απέμεινε παρά μόνο η Θάσος, στην οποία έστρεψαν όλες τις φροντίδες τους. Το νησί παρέμεινε εξαρτημένο από την Κωνσταντινούπολη ως τα μέσα της β' δεκαετίας του 15ου αιώνα, οπότε πέρασε στη γενουατική οικογένεια των Γατελούζι (μεταξύ 1414 και 1420). Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέλαβαν τη Θάσο λίγο μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, μεταξύ 1454 και 1456¹². Ήταν φυσικό λοιπόν, αφού η Θάσος παρέμενε μία από τις λίγες ακόμη ελεύθερες περιοχές στο βόρειο Αιγαίο ως τα μέσα περίπου του 15ου αιώνα, να προσελκύει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο των διοικητών της όσο και των μοναστηρίων του Αγίου Όρους.

Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες που μπορούμε να εκμαιεύσουμε από τα έγγραφα των αθωνίτικων μοναστηριών για τους κατοίκους της Θάσου το 14ο αιώνα. Ενώ στα έγγραφα των μοναστηριών που αφορούν σε άλλες περιοχές αναφέρονται ρητά και μερικές φορές ακόμη και ονομαστικά οι πάροικοι που διαμένουν στα μοναστηριακά κτήματα και είναι επιφορτισμένοι με την καλλιέργεια της γης, σε κανένα από τα έγγραφα του 14ου αιώνα που αφορούν σε αγιορείτικες ιδιοκτησίες στη Θάσο δεν γίνεται λόγος για παρόικους-καλλιεργητές των κτημάτων αυτών. Μόνο στο παλαιότερο από τα έγγραφα που αναφέραμε, το χρυσόβουλο της μονής Φιλοθέου το 1287, γίνεται λόγος για προκαθήμενους που μπορούν να έρθουν και να εγκατασταθούν στα κτήματα της μονής στη Θάσο¹³.

Πρέπει να συμπεράνουμε ότι η αραιώση του πληθυσμού ύστερα από τις πειρατικές επιδρομές του α' μισού του 14ου αιώνα είχε σοβαρές συνέπειες για την καλλιέργεια της γης. Ο πληθυσμός που επανήλθε ή εγκαταστάθηκε στο νησί μετά τους αγώνες και τις προσπάθειες των αδελφών Αλεξίου και Ιωάννη δε θα πρέπει να ήταν πολυάριθμος. Βέβαια οι «επιχώριοι», που αναφέρονται στη διαθήκη του πριμικήριου Ιωάννη, καθώς και ιδιοκτήτες, όπως ο Μελαχροινός ή ο Κοντοχέρης, υπήχθησαν τελικά στο μοναστήρι του Παντοκράτορα, ενώ παλαιότερα πρέπει να ήταν ελεύθεροι καλλιεργητές¹⁴. Το πιθανότερο είναι ότι τόσο οι ίδιοι όσο και οι απόγονοί τους εξακολούθησαν να

11. Actes du Pantocrator, αρ. 10, σελ. 99.

12. Α. Βακαλόπουλος, Ιστορία της Θάσου, σελ. 10-21.

13. Actes du Philothée, αρ. 4 102-103.

14. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 24 και 25.

καλλιεργούν τη γη και να δουλεύουν για το μοναστήρι τα επόμενα χρόνια.

Υπάρχει ωστόσο και μια ομάδα κατοίκων της Θάσου το β' μισό του 14ου αιώνα που εξακολουθεί να μένει ανεξάρτητη και μετά το 1384, δηλαδή μετά τη συγγραφή της διαθήκης του πριμικήριου Ιωάννη. Είναι αυτοί που ονομάζονται από το συντάκτη της διαθήκης «παιδιά» ή «αδελφοί» του ή δικοί του «άνθρωποι». Πρόκειται για όλους αυτούς που αγωνίστηκαν μαζί του κατά των Τούρκων πειρατών και τον βοήθησαν να αποκαταστήσει την τάξη και την ασφάλεια στην περιοχή. Αυτοί παρέμειναν στο νησί, αλλά δεν έγιναν πάροικοι του μοναστηριού· μπορούσαν να διαφυλάξουν την περιουσία τους και ήταν ελεύθεροι να διαθέσουν τα υπάρχοντά τους όπως ήθελαν και, αν το επιθυμούσαν, να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να φύγουν¹⁵. Ο πριμικήριος Ιωάννης δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτούς, σε λίγο μεταγενέστερο έγγραφο όμως προστίθεται ένας νέος όρος που αφορά τους ανθρώπους του Ιωάννη: αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν κάθε χρόνο στο μοναστήρι του Παντοκράτορα για κάθε στρέμμα αμπελιού που κατείχαν δύο δουκάτα «*διὰ κηρόν εις τήν ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηριού*»¹⁶.

Ακόμη περισσότερο ενδιαφέρθηκε ο πριμικήριος Ιωάννης για δύο από τους ανθρώπους του, τον Παλαιολογόπουλο¹⁷ και τον Δούκα¹⁸, για τους οποίους φρόντισε να έχουν ειδικές παροχές (αδελφάτα) και να μπορούν αργότερα να προσφύγουν για να ζήσουν στο μοναστήρι του Παντοκράτορα ή σε ένα από τα μετόχιά του¹⁹.

Ενδιαφέρον είναι ότι στην περιοχή του Λιμένα αναφέρονται «*ξενοταφεία*»²⁰, δηλαδή νεκροταφεία ξένων, μη χριστιανών, ενώ σε ένα από τα μεταγενέστερα έγγραφα²¹ αναφέρεται μία τοποθεσία ως «*Εβραϊόκαστρον*». Ζούσαν πιθανόν και Εβραίοι στη Θάσο στα ύστερα βυζαντινά χρόνια.

Σε μια περιοχή λοιπόν μάλλον αραιοκατοικημένη η παραγωγικότητα

15. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 36-48. Βλ. και σχόλια της Β. Κράβαρη στην ίδια έκδοση, σελ. 98.

16. Actes du Pantocrator, αρ. 11, στ. 23-31.

17. P.L.P. n. 21399.

18. P.L.P. n. 5680. *D. Polemis*, The Doukai, London 1968, σελ. 196, αρ. 246.

19. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 53-64 και αρ. 11, στ. 53-58. Για τα αδελφάτα *Mirjana Zivojinovic*, Adelfati u Vizantji i srednjovekovnoj Srbiji, ZRVI 11 (1968) 241-270 και της ίδιας Monaski adelfati na Svetoj Gori, Zbornik Filozofskog Fakulteta 12/1 (1974) 291-303.

20. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 27. Η αρχαιολόγος κ. Στ. Δαδάκη επισήμανε ότι μάλλον πρόκειται για το αρχαίο ειδωλολατρικό νεκροταφείο, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή και το 14ο αιώνα έπρεπε να είναι εμφανές.

21. Actes du Pantocrator, αρ. 16, στ. 22.

της γης παρουσιάζεται πολύ αξιόλογη. Οι ιδιοκτησίες των μοναστηριών στη Θάσο περιλάμβαναν χωράφια, αμπέλια, περιβόλια, αμυγδαλέωνες και ελαιώνες, καθώς και μεμονωμένα οπωροφόρα δένδρα. Ο αριθμός των ελαιοδέντρων αναφέρεται μερικές φορές με ακρίβεια, όπως οι 200 (σ') ελιές στην τοποθεσία Κακή Ράχη «εις τὸ χωρίον τοῦ ποταμοῦ»²². Από τα άλλα δέντρα αναφέρονται ξεχωριστά οι καρυδιές, καθώς και οι αμυγδαλιές «ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῇ οὕτω λεγομένῃ τοῦ Θεολόγου»²³, ενώ ιδιαίτερη σημασία δίνεται στα αμπέλια, τα οποία βέβαια θα έφερναν υψηλότερο εισόδημα από τα απλά χωράφια. Τα νερά και οι υδρόμυλοι (υδρομυλώνες) αναφέρονται επίσης ξεχωριστά, καθώς και τα «μελισσοργεία» (μελίσσια).

Μερικές φορές ήταν ανάγκη να καταβληθούν μεγάλοι κόποι και πολλές προσπάθειες, για να γίνει καλλιεργήσιμη η γη, όταν η περιοχή έμενε εγκαταλειμμένη για αρκετό χρονικό διάστημα. Αυτό συνέβηκε με την περιοχή κοντά στο Μαρμαρολιμένα που ονομαζόταν Προάστειον, όπου «ὁ τόπος γέγονεν ἄββατος, ὅτι ὄρος ἦν καὶ ἄνθρωποι ἐκεῖσε οὐ διέτριβον». Γι' αυτό ο νέος μοναχός που εγκαταστάθηκε εκεί γύρω στα 1360 «καθήσας ἤρξατο κοπιᾶν καὶ καθαρίζειν τὸν τόπον μετὰ καὶ συνδρομῆς καὶ κυβερνήσεως τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου»²⁴. Λίγα χρόνια αργότερα στη διαθήκη του πριμικήριου Ιωάννη γίνεται ακόμη λόγος για χέρσα (χερσαία) γη όχι μακριά από το Λιμένα.

Πολλά μονύδρια καθώς και μεγαλύτεροι ναοί υπήρχαν σε όλες τις περιοχές που παραχωρούνταν στα μοναστήρια και μαζί «οσπίτια» και «οικήματα» που περιέβαλλαν τα εκκλησιαστικά ιδρύματα. Αναφέρονται ακόμη τουλάχιστον τρεις (3) οχυρωμένοι πύργοι που αποτελούσαν ιδιοκτησίες των μοναστηριών και ήταν απαραίτητοι για την άμυνα του νησιού, ενώ στην περίπτωση της μονής Παντοκράτορα, όπως ήδη σημειώθηκε, ολόκληρη η χώρα με το λιμάνι και τις οχυρώσεις του γίνονται ιδιοκτησία του μοναστηριού. Τα «σιδηροκαυσία» πρέπει να ήταν μεταλλεία ανενεργά την εποχή αυτή, ενώ ως ιδιοκτησία των μοναστηριών αναφέρονται ληνοί για το πάτημα των σταφυλιών και δρύστρες για το πλύσιμο ρούχων. Δεν γίνεται λόγος σε κανένα από τα έγγραφα αυτά για υλοτομία και εκμετάλλευση δασικής ξυλείας.

Οι παλαιότερες από τις ιδιοκτησίες των μονών στη Θάσο σύμφωνα με τις πηγές περιήλθον στα μοναστήρια «ἐξ ἀγορασίας ἢ προσενέξεως»²⁵. Ο τε-

22. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 34.

23. Actes du Pantocrator, αρ. 10, στ. 35.

24. Actes du Pantocrator, αρ. 6, στ. 12-16. Για τον επίσκοπο Πέτρο που υπογράφει το έγγραφο αυτό βλ. Σωκρ. Καπλανέρης, Ανέκδοτα έγγραφα για την εκκλησία της Θάσου κατά το 14ο και 15ο αιώνα, *Θασιακά* 7 (1990-91), Πρακτικά Α' Συμποσίου *Θασιακών Μελετών*, Καβάλα 1992, σελ. 293-313.

25. Actes du Philothée, αρ. 4, 28-29.

λευταίος όρος είναι βέβαια εντελώς ασαφής. Πάντως είναι σίγουρο ότι το μεγαλύτερο μέρος των κτημάτων «ἐδόθησαν παρὰ τῶν κατοικούντων ἐκεῖσε ἔνεκα ψυχικῆς δωρεᾶς»²⁶. Ἄλλωστε όσο τα χρόνια περνούσαν και η γενικότερη κατάσταση χειρότερει με την επικράτηση των Οθωμανών σε ολόκληρη τη Μακεδονία και τη Θράκη, τόσο τα μοναστήρια παρουσιάζονταν ως η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να διατηρηθεῖ μέσα στη δύσκολη εκείνη εποχή, πράγμα που πίστευε και ο μέγας πριμικήριος Ιωάννης και το κατέγραψε στη διαθήκη του. Τα μοναστήρια πάλι απολαμβάνοντας ατέλειες από φόρους και άλλες επιβαρύνσεις προσπαθούσαν να διατηρήσουν τις ιδιοκτησίες τους «μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῶν», «ἀναφαίρετα καὶ ἀναπόσπαστα, μηδενὸς τῶν ἀπάντων δι' ὄχλον γινομένου ἔνεκεν τῶν τοιούτων μετοχίων καὶ κτημάτων»²⁷. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε ακόμη και τα εντελώς τελευταία χρόνια του 14ου αιώνα, όταν για το ίδιο το Ἅγιο Ὄρος και τα μοναστήρια του εἶχε ἤδη αρχίσει η πρώτη, προσωρινή τότε, περίοδος της Τουρκοκρατίας.

26. Γ. Σμυρνάκης, Το Ἅγιον Ὄρος, σελ. 78.

27. Actes du Pantocrator, αρ. 16, στ. 27-31 και 17, στ. 70 κ.α. Actes du Philothée, 4, 25.